

Το μυστήριο του βαπτίσματος. Προβληματισμοί λειτουργικής ευταξίας

Το μυστήριο του βαπτίσματος αποτελούσε πάντοτε για τα μέλη της εκκλησιαστικής κοινότητας μία ευκαιρία όχι απλής συνάξεως αλλά ανεκκλήθητης χαράς για την είσοδο στην Εκκλησία και την εγγραφή στις εκκλησιαστικές δέλτους των νέων μελών της χριστιανικής κοινότητας. Αυτό σημαίνει την αθρόα παρουσία του λαού στο μυστήριο και τη συμμετοχή κλήρου και λαού στο ελπιδοφόρο αυτό, για την Εκκλησία, γεγονός. Η πάροδος όμως του χρόνου και η ιστορική εξέλιξη των πραγμάτων και της εκκλησιαστικής πραγματικότητας πολλές φορές δίνει μία άλλη εικόνα για αυτό καθεαυτό το μυστήριο και το διαφοροποιεί τελετουργικά, ιστορικά, αισθητικά και πρακτικά από την παράδοση που έχουμε γνωρίσει ως τώρα. Αυτό που μας ενδιαφέρει στην παρούσα μικρή μελέτη, είναι να σημειώσουμε ότι τα όποια προβλήματα εντοπίζονται στην τέλεση του μυστηρίου σήμερα, μπορούν πολύ εύκολα να θεραπευθούν εφόσον αποφασίσουμε να τηρήσουμε την τάξη και να μελετήσουμε με προσοχή τις πηγές και τα κείμενα που αποτελούν πηγή γνώσης και πνευματικού πλουτισμού. Σε αυτή τη μελέτη έχουμε οδηγό την ιστορία, με άλλα λόγια την παράδοσή μας όπως δια-

μορφώθηκε ανά τους αιώνες και όπως εξελίχθηκε στις δύο χιλιετίες ζωής που διήνυσε η Εκκλησία μας. Αυτή η αναδρομή και αναζήτηση του ορθού είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, γιατί μαζί με το θεολογικό νόημα που συχνά διδασκόμαστε και το σημαινόμενο από τους λειτουργικούς τύπους, αναγνωρίζουμε τη σωστή τέλεση και τον τρόπο της με επίγνωση εύτακτης λειτουργικής πράξης και επομένως οδηγούμαστε στη βελτίωση των όποιων ατοπημάτων παρεισέφρησαν στα νεώτερα χρόνια ή και σε περιόδους δύσκολες, όπως η τουρκοκρατία. Η όντως λαμπρή ακολουθία του αγίου βαπτίσματος, είναι λογικό ότι υπέστη την «επίθεση» του χρόνου και γνώρισε τις ανάλογες φθορές στη σημερινή επιτέλεσή της. Όμως μία Εκκλησία παραδοσιακή, όπως η Ορθόδοξη Εκκλησία, έχει τη δυνατότητα της αποκατάστασης των όποιων φθορών με τρόπο απλό και χωρίς να παραβιάζεται η «λογική της λατρείας», που θέλει τα μυστήρια για τον άνθρωπο και τη σωτηρία του, αλλά και με τάξη που να μη διαταράσσει τη σχέση της με την ουράνια τάξη¹. Είναι αλήθεια ότι το πρώτο πρόβλημα εντοπίζεται στη μορφή της ακολουθίας της πρώιμης εποχής, όπου η ακολουθία προϋπέθετε βάπτισμα ενηλίκων και μάλιστα εντός της θείας λειτουργίας, ενώ κάποιους αιώνες αργότερα με την επικράτηση του νηπιοβαπτισμού τα πράγματα άλλαξαν άρδην, δια-

1. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Το άγιο βάπτισμα. Ιστορικο-τελετουργική θεώρηση, στο *Το Άγιο Βάπτισμα*, Δράμα 1996, σ. 185-186.

μορφώνοντας ένα άλλο πλαίσιο τελετουργικής πράξης εκτός της θείας λειτουργίας, που αφορούσε στην κατήχηση, τους εξορκισμούς, τον τρόπο της βαπτίσεως και του χρίσματος, τις μεταβαπτισματικές τελετές και βέβαια η νέα λογική της σύγχρονης επιτέλεσης του μυστηρίου που συχνά συγχέει τη λογική του νηπιοβαπτισμού με αυτό των ενηλίκων². Αναμφίβολα το κριτήριο της οικονομίας μπορεί να λειτουργεί, καθώς συχνά έρχεται ως λύση ανάγκης, για να βολέψει τα πράγματα, όμως καλό θα ήταν στο μεν βάπτισμα των νηπίων να εφαρμοστεί με προσοχή η οικονομία, αλλά σε αυτό των ενηλίκων έχουμε τη δυνατότητα να κρατήσουμε την ακρίβεια η οποία προσδίδει στο μυστήριο την αίγλη που διαθέτει.

Κατ' αρχάς θα πρέπει να προσδιορίσουμε τον χώρο του βαπτίσματος ο οποίος κατά την παράδοση ήταν η θάλασσα, ο ποταμός, το βαπτιστήριο και η κολυμβήθρα. Σήμερα βέβαια οι βαπτίσεις στη θάλασσα ή σε ποταμό δεν είναι συνήθεις, παρά με εξαίρεση την Ιεραποστολή και την Αγιορειτική πράξη που κάποιες φορές επαναφέρει τη βάπτισμα των ενηλίκων στη θάλασσα. Στην περίπτωση αυτή η σοφία των ιεραποστόλων και των αγιορειτών φροντίζει πραγματικά να μας θυμίσει την αρχαία πράξη και να επαναφέρουμε στη μνήμη σκηνές της πρώτης Εκκλησίας. Οι πρώιμες εικονιστικές μαρτυρίες που απαντώνται σε μικρογραφίες χειρογράφων,

2. Όπ.π. σ. 187.

από τον 10ο ακόμα αιώνα και ιστορούν σκηνές βαπτίσεως Ιουδαίων από τον Πρόδρομο, μπορούν πραγματικά να διασώσουν αυτή τη μνήμη των ατομικών η και ομαδικών βαπτίσεων και να μας πληροφορήσουν για την τάξη της βαπτίσεως. Αργότερα στο Μονρεάλλε της Σικελίας (12ος αι.), σε ψηφιδωτή παράσταση που ιστορεί τον βίο του απ. Παύλου βλέπουμε τη χρήση κολυμβήθρας εντός ειδικού χώρου βαπτιστηρίου, παρόμοιο δε τρόπο βαπτίσεως του αποστόλου των εθνών βλέπουμε και στο Παλέρμο, ενώ στον άγιο Μάρκο Βενετίας κατά τη βάπτιση που τελεί ο απόστολος Ματθαίος βλέπουμε επίσης ξεχωριστό βαπτιστήριο και αγία τράπεζα στεγασμένη με κιβώριο, στοιχείο που παραπέμπει στη σύνδεση του μυστηρίου με τη θεία λειτουργία³. Σήμερα η ύπαρξη ειδικών βαπτιστηρίων μάλλον σπανίζει και όπου υπάρχουν αποτελούν εξαίρεση. Είναι επιβεβλημένο σε μία εποχή που εμφανίστηκε και πάλι η ανάγκη βαπτίσεως ενηλίκων, λόγω προσφυγικών ροών ή προσέλευσης στην ορθόδοξη πίστη αλλοεθνών, να φροντίσει η Εκκλησία σε τοπικό μητροπολιτικό επίπεδο να δημιουργήσει ναϊδιόσχημα βαπτιστήρια, προσκτίσματα, ή ανεξάρτητους χώρους, έστω έναν σε κάθε μητρόπολη, για να υπηρετήσουν τις σύγχρονες ανάγκες. Αυτό θα διασφάλιζε την ευπρέπεια, την ευταξία αλλά και τη σοβαρότητα του μυστη-

3. Τ. ΤΣΟΜΠΑΝΗ, *Το βάπτισμα στη χριστιανική τέχνη*, Δράμα 1996, σ. 136-137.

ρίου και έναντι της λατρεύουσας κοινότητας αλλά και έναντι των νέων εισερχομένων μελών, που δεν θα ήταν υποχρεωμένοι να υποστούν μία τελετή μέσα σε διακοσμημένα βαρέλια ή πλαστικές λεκάνες. Ακόμα η όλη τελετή βαπτίσεως των ενηλίκων θα πρέπει να σεβαστεί τα πρόσωπα που αποφάσισαν να μπουν στην Εκκλησία και να προβλέπει την ανάλογη τάξη και αισθητική σε ό,τι αφορά τον εμφώτιο χιτώνα, τη λαμπάδα και τα λοιπά της τελετής. Βεβαίως σήμερα οι καιροί άλλαξαν και δεν επιτρέπεται η ολική γύμνωσις στην κατάδυση, αλλά η φροντίδα και η ποιμαντική μέριμνα επιβάλλει να φροντίσουμε να μη γελοιοποιηθεί το μυστήριο στα μάτια των νεοφωτίστων και των συγγενών τους⁴. Καλό θα ήταν βέβαια η βάπτιση των ενηλίκων να συνδέεται άμεσα με τη θεία λειτουργία και να τελείται εντός αυτής, μια και μπορούν να έχουν τη δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής στο μυστήριο, καθώς αυτό αποτελεί το αποκορύφωμα της νέας πραγματικότητας που ανέτειλε για αυτούς με την εισδοχή τους στην Εκκλησία. Η εισόδευσή τους κατά τη μικρή Είσοδο λαμπροφούντων, η απαγγελία του συμβόλου της Πίστεως, της Κυριακής προσευχής, η πρώτη τους θεία μετάληψη, αποτελούν σίγουρα την πρώτη συγκλονιστική εμπειρία του νέου μέλους της Εκκλησίας του Χριστού.

Στο θέμα της βαπτίσεως των νηπίων τα προβλήματα που ανέκυψαν με τον χρόνο είναι πολλά και δυστυ-

4. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, ό.π. σ. 211.

χώς δυσεπίλυτα, εκτός αν αποφασίσουμε να κάνουμε εκτομές ή ακόμα και συγκρούσεις με λογικές που επιβλήθηκαν έσωθεν αλλά και έξωθεν και αλλοίωσαν το μυστηριακό χαρακτήρα, ταυτίζοντας το μυστήριο με οποιοδήποτε άλλο εκκοσμιευμένο γεγονός. «Στον Ελλαδικό χώρο», επισημαίνει ο Μητροπολίτης Ιεραπότνης και Σητείας Ευγένιος: «Οι προκλήσεις λειτούργησαν καταλυτικά. Αγνοήθηκε ο προφητικός λόγος της θεολογίας και της Λειτουργικής, η πνευματική ζωή υποβαθμίστηκε και διαμορφώθηκαν αντιλήψεις για τη λατρεία διαφορετικές από εκείνες της αρχαίας Εκκλησίας και της ιστορικής συνέχειας στο Βυζάντιο, ακόμη και κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Τα φαινόμενα αυτά πέραν του ότι μειώνουν το εκκλησιαστικό ενδιαφέρον και βίωμα στο ελάχιστο, δεν κατέστη δυνατόν να αναχαιτιστούν, παρά την αναζωπύρωση του πνεύματος και της διδασκαλίας των Πατέρων και την κίνηση προς μία λειτουργική αναγέννηση, που ξεκίνησε πριν τη λήξη του περασμένου αιώνα. Μάταια επιχείρησαν, ορισμένοι σημαίνοντες ορθόδοξοι θεολόγοι, με κορυφαίους εκπροσώπους φωτισμένους ιεράρχες, κληρικούς και καταξιωμένους ορθοδόξους θεολόγους, να επαναπροσδιορίσουν το «είναι» της Εκκλησίας δια της ορθής τελέσεως της Λατρείας «έν τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ» (Τιτ. 2-1) της «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ιω. 4,24) και όχι διά των ανθρωπίνων κατά το δοκούν

«εντολών», απαιτήσεων και «παραδόσεων»⁵. Παρά τα όσα ωραία και ελπιδοφόρα ακούστηκαν κατά καιρούς περί της «λειτουργικής αναγέννησης», έμμεσα αναγνωρίζονταν ότι η λατρεία μας σε ορισμένες περιπτώσεις παρέμεινε τύπος νεκρός, και ένας τύπος νεκρός δεν μπορεί να «μιλά» για Ανάσταση. Ο τυπικισμός και η εξατομίκευση της λατρείας, η εμμονή σε τύπους που δεν διερμηνεύονταν από τον ποιμένα, η σοβαρή-συνεχής κατήχηση ακόμα και των βεβαπτισμένων και ο μυσταγωγικός λόγος που εξέλιπε, οδήγησαν τη λατρεία πρωτίστως σε ένα καταφύγιο προσωπικής επιβεβαίωσης και ατομικής σωτηρίας, με μία λογική θρησκευοποίησης της Εκκλησίας μας. Χάθηκε το «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μία καρδίᾳ», και το γεγονός της σωτηρίας μας, που είναι η μετοχή στην ευχαριστία, λογίστηκε ως μία τελετή μεταξύ πολλών άλλων. Αυτή η υποβάθμιση του μυστηρίου των μυστηρίων, είχε ως παρεπόμενο τη μείωση και των άλλων μυστηρίων και αγιαστικών πράξεων. Αναμφίβολα τον έλεγχο του όλου μυστηρίου πρέπει να έχει ο Επίσκοπος και ο ιερέυς και έχει τον πρώτο λόγο στην ακριβή τήρηση της τελετουργίας, στη σωστή ανάγνωση των ευχών και των αναγνωσμάτων, στη λογική και επιβλητική ψαλμωδία. Πιστεύω πως σε πολλά μέρη ισχύει αυτό, όμως πάντα εμφωλεύει ο

5. Μητροπολίτου Ιεραπότνης και Σητείας ΕΥΓΕΝΙΟΥ, *Τα μυστήρια του βαπτίσματος, και του γάμου εντός της θείας Λειτουργίας*, Ιεράπετρα 2015, σ. 21-23.

κίνδυνος να εισχωρήσει η άγνοια και η δοκησιοσοφία, η έλλειψη λειτουργικής αγωγής των παρισταμένων πιστών, ο χρόνος που τρέχει και μας παρασύρει στη γρήγορη τέλεση –κυρίως σε μεγάλες ενορίες και προσκυνήματα– και όχι σπάνια η καλπάζουσα και ανεξέλεγκτη κοσμικότητα που έχει εισβάλλει στους ναούς μας⁶. Αν ξεκινήσουμε από το τελευταίο θα καταφέρουμε δαμάζοντάς το να φέρουμε μία κάποια ισορροπία στα πράγματα γιατί όντως θα φαινόταν ποιος έχει τον πρώτο λόγο στο μυστήριο, δηλαδή ο ιερέας και όχι το γραφείο διακοσμήσεως που επιθυμεί να διαφημίσει τις υπηρεσίες του με τις ευλογίες της Εκκλησίας. Η διακόσμηση του ναού με αισθητική που απάδει προς ένα μυστήριο καλά θα είναι να απαγορευτεί εξ αρχής και να μπουν κανόνες και όρια υποχρεωτικά για όλους. Η λαμπάδα θα πρέπει να είναι λαμπάδα που φέρει τον συμβολισμό του μυστηρίου και όχι διαφημιστική καμπάνια παιδικών παιχνιδιών, το εμπορικό έλαιο να είναι λάδι και όχι άρωμα με λίγο λάδι. Η κατάδυση τριπλή και πλήρης και όχι τετραπλή για να προλάβει ο φωτογράφος μία ακόμη στάση. Τα εμφώτια ενδύματα δεν θα προσδιορίζονται από το φύλλο του παιδιού, αλλά να προβάλλουν τη λευκότητα που πάντα συνδυαζόταν με το μυστήριο και το φως. Μετά το μυστήριο ας το ντύσουν όπως θέλουν, στο μυστήριο όμως προέχει η παραδοθείσα πράξη, ο συμβολισμός

6. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *όπ.π.*, σ. 227.

και η παράδοση. Αν ο νέος χριστιανός δεν μάθει από την πρώτη του επαφή με την Εκκλησία ότι μία από τις αρετές του πρέπει να είναι η υπακοή και η ένταξη σε μία κοινή πορεία, είναι λογικό να μην αποδεχτεί ποτέ άλλες επιταγές της Εκκλησίας. Η τριχοκουρία θα μπορούσε να γίνεται την ογδόη ημέρα ως μία εορταστική σύναξη αποδόσεως της εορτής του βαπτίσματος⁷, για να συνεχίσει η σχέση νεοφωτίστου και οικογένειας με την Εκκλησία και τον ιερέα και μετά τη βάπτισμα, όπου θα μπορούσε ο ιερέας να δώσει και τις απαραίτητες ευχές και συμβουλές κατ' ιδίαν για την πνευματική πορεία του νέου μέλους της Εκκλησίας. Πολύ φοβούμαι πως αν δεν βρούμε τρόπους να κρατήσουμε ζωντανή αυτή τη σχέση που ξεκίνησε από την κολυμβήθρα, η επόμενη συνάντηση με τον νεοφώτιστο θα είναι στον γάμο του, εάν η οικογένειά του έχει μία απλή χαλαρή σχέση με την ενορία.

Αυτά όλα βέβαια προϋποθέτουν και μία ανάλογη στάση απέναντι στην παράδοση και από πλευράς λειτουργών τηρώντας όσα παρέλαβαν, δηλαδή οι πρώτες πατρικές συμβουλές κατά την ημέρα που θα δηλωθεί το μυστήριο, η αρχή μιας σχέσης πνευματικής με την ευρύτερη ενοριακή οικογένεια, η συμβουλή για

7. Τοι Ιδιοι, Το βάπτισμα των ενηλίκων, στον τόμο *Το Άγιον Βάπτισμα, Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου λειτουργικού συνεδρίου Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Αθήνα 2003, σ. 145.

τον τρόπο συμμετοχής στο μυστήριο με ευλάβεια και προσοχή, η νηστεία της προηγούμενης ημέρας για τον ανάδοχο και τον υποψήφιο –αν είναι ενήλικος– λευκά άμφια, ή τουλάχιστον λευκό επιτραχήλιο και φαϊλό-νιο, το οποίο ισχύει για όλους ανεξαιρέτως τους ιερείς είτε εγγάμους είτε αγάμους. Το επανωκαλύμμαχο δεν αποτελούσε άμφιο σε καμιά εποχή της ιστορίας της λατρείας μας. Εάν το μυστήριο τελεσθεί κατά τη διάρκεια της θείας λειτουργίας θα μπορούσε οι εξορκισμοί να γίνουν κατά τον εσπερινό της προηγούμενης ημέρας. Αυτό που θα αποτελούσε μία επιστροφή στην αρχαία παράδοση είναι να συστήνεται στους πιστούς να προσέρχονται ακόμα και σε ομαδικές βαπτίσεις τις κλασικές βαπτισματικές ημέρες δηλαδή την παραμονή των Χριστουγέννων, των Θεοφανείων ή το Μέγα Σάββατο, ακόμα και την Πεντηκοστή, έτσι οι μεγάλες αυτές εορτές της Εκκλησίας θα είναι για τους νέους χριστιανούς οι γενέθλιες κατά Θεόν ημέρες τους, τις οποίες θα μπορούν να τις εορτάζουν αντί της κατασάρκαν γεννήσεώς τους. Θα ήταν όντως μία αφορμή πανηγυρισμού για όλη την κοινότητα ένα τέτοιο γεγονός. Ένα θέμα που χρειάζεται επίσης προσοχή και σωστή αντιμετώπιση είναι η παρουσία του αναδόχου. Η παράδοσή μας θέλει τον ανάδοχο μάρτυρα και εγγυητή της καλής διαθέσεως του υποψηφίου αλλά και απλανή καθοδηγητή του νέου χριστιανού. Ο Αρεοπαγίτης Διονύσιος θεωρεί τον ανάδοχο «απλανή χειρα-

γωγό και καθηγεμόνα»⁸. Βεβαίως στις βαπτίσεις των ενηλίκων δεν είναι απαραίτητη η παρουσία αναδόχου γιατί ο ίδιος ο βαπτιζόμενος ομολογεί και απαγγέλει το σύμβολο της πίστεως. Έμεινε όμως ως παράδοση η παρουσία αναδόχου ακόμη και σήμερα σε βαπτίσεις ενηλίκων δεδομένου ότι πολλοί χρειάζονται πνευματική στήριξη μετά το βάπτισμα. Η ιστορία θέλει την παρουσία ενός αναδόχου η δε παρουσία πολλών αναδόχων «είναι παρ' ἡμῖν ἄγνωστος» λέει ο Κωνσταντίνος Καλλίνικος επιβεβαιώνοντας την Ομολογία του Κριτόπουλου «χρώμεθα δέ ἐνί ἀναδόχῳ»⁹, ο δε άγ. Συμεών Θεσσαλονίκης μαρτυρεί την παρουσία ενός αναδόχου λέγοντας: «ἴσταται οὖν σὺν τῷ ἀναδόχῳ, ὁ βαπτιζόμενος»¹⁰. Αυτό που πρέπει σίγουρα να προσεχθεί είναι η ευλάβεια και το ήθος του αναδόχου που αναλαμβάνει ένα τόσο σοβαρό και υπεύθυνο ρόλο στη ζωή του βαπτισθέντος. Αντιλαμβανόμαστε από τη μελέτη των προβλημάτων ότι κάποια πράγματα ή διέφυγαν της προσοχής μας, ή παρεισέφρησαν στοιχεία εκκοσμικευσης που αλλάζουν τη λογική της λατρείας και των μυστηρίων της αλλά και κινδυνεύουμε να χάσουμε τον απόλυτο έλεγχο των μυστηριακών μας τελετών. Η ευ-

8. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, *Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας*, Migne PG 3, 392.

9. Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Ο χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ*, σ. 397.

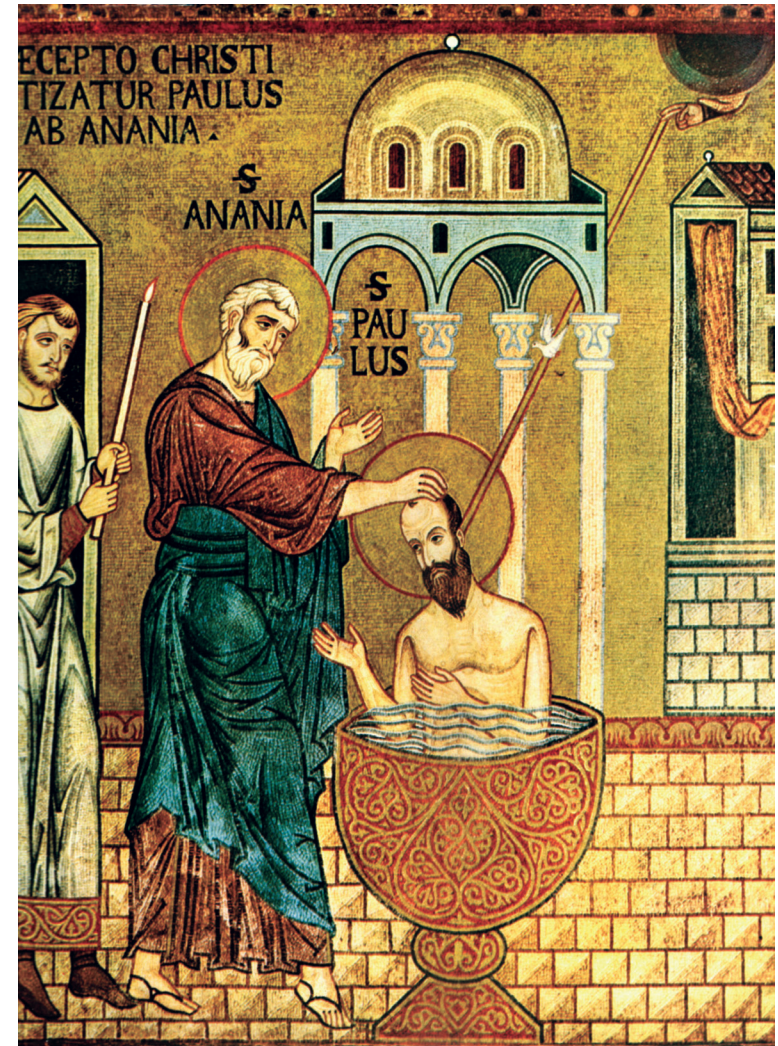
10. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Migne, PG 155, 218.

θύνη βαρύνει τους τα πρώτα φέροντας στην Εκκλησία και την ενοριακή ζωή και αυτούς που ετάχθησαν να φροντίζουν για το λογικό ποίμνιό τους ώστε «να καταστεί πρόβατον της λογικής ποιμνης του Χριστού, μέλος τίμιον της Εκκλησίας, υιοί και θυγατέρες φωτός, και κληρονόμοι της βασιλείας Του»¹¹. Όμως και η ευθύνη του λαού δεν είναι μικρότερη αφού αρέσκεται σε μημητικές πράξεις που απάδουν προς τα μυστήρια. Αυτό πάντως που τονίζει ο άγιος της Θεσσαλονίκης Συμεών είναι θεωρώ ο κανόνας του μυστηρίου του βαπτίσματος: «Δεῖ δέ ὅσον ἐγχωρεῖ ποιεῖν τὰ βαπτίσματα μετὰ λαμπρότητος καί εὐλαβείας. Τόν ἱερέα τε χρῆ προσεκτικόν καί νηφάλιον εἶναι. Τοῦ Θεοῦ γάρ τό μέγιστον ἔργον διενεργεῖ, τήν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπλασιν»¹².

Με τη δέουσα λοιπόν αγάπη για τα μυστήρια του Θεού, αυτή η λαμπρότητα και η ευλάβεια, η προσοχή και η νηφαλιότητα θα μπολιαστεί στις καρδιές των νέων χριστιανών και θα αποτελούν την πνευματική τους κληρονομιά δια βίου.

11. Ευχή ακολουθίας του βαπτίσματος.

12. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Διάλογος περί των ιερών τελετών*, κεφ. 62. PG 155, 224.

Ο Ανανίας βαπτίζει τον Απόστολο Παύλο. Μωσαϊκό 12ου αι. Capella Palatina. Παλέρμο, Σικελία.